

сферах життя, як от соціальні та політичні зміни, зміна цінностей, культурна інновація та масова мобілізація. Вони допомагають суспільству адаптуватися до нових викликів та розвиватися відповідно до мінливих потреб сучасного світу. Історія ж допомагає зберегти культурну пам'ять, важливі історичні події та постаті стають частиною культурної пам'яті суспільства і передаються через покоління в оповіданнях, піснях, легендах та інших формах культури. Історичні зміни, такі як війни, революції, колонізація та інші події, впливають на культуру та спричиняють зміни в її розвитку. Зв'язок історії та культури підкреслює важливість вивчення історичних та культурних цінностей для збереження національної та глобальної ідентичності. Розуміння цього зв'язку допомагає нам краще розуміти світ навколо себе і той шлях, яким ми прийшли до сучасності.

Література:

1. Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови: реалії, досвід, перспективи / методичний поради́ник науковців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового 2023–2024 навчального року : методичні рекомендації / за заг. ред. Олега Топузова, Тетяни Засе́кіної; Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Педагогічна думка, 2023. 192 с.

2. Bonales, G., Martínez-Estrella, E. C. y Suárez-Carballo, F. (2023) «Iconos culturales de Argentina, España y México. El fenómeno mainstream en redes sociales», Palabra Clave, 26(3), p. e2332. DOI: <https://doi.org/10.5294/pacla.2023.26.3.2> (дата звернення: 12.11.2023).

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ПОНЯТЬ У 9-У КЛАСІ: ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТЕМИ «НЕПОВНОЛІТНІ ЯК УЧАСНИКИ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН»)

Ігор Коляда

Ніна Загребельна

Софія Іжук

Сучасний світ інформаційних технологій, зростаюче покоління «Альфа» - діти, народжені після 2010 року, з притаманними йому сприйняттям матеріальних цінностей та матеріального добробуту як належного стану речей. Вони не затримують свою увагу на чомусь одному і постійно поглинають гігабайти все нової і нової інформації. Їм властива багатозадачність і нетерплячість. Тому зміна форм, прийомів навчання, широке використання новітніх технологій навчання є потребою часу і невід'ємною складовою у освітній діяльності сучасного вчителя правознавства.

Шкільна навчальна дисципліна «Правознавство. 9 клас» передбачає вивчення тем, пов'язаних із сімейним правом України. Зокрема підручник «Основи правознавства» для 9 класу авторів О. Святокум та І. Святокум пропонує параграф «Неповнолітні як учасники сімейних правовідносин» [3].

Формування правових знань та практичних компетентностей в умовах реалізації завдань Нової української школи з урахуванням вікових особливостей

передбачає активне застосування вчителем правознавства інтерактивних технологій навчання, що має посприяти підвищенню рівня ефективності освітнього процесу, пізнавальної активності й успішному засвоєнню навчального матеріалу здобувачами освіти.

Засвоєння здобувачами освіти нового матеріалу та висвітлення матеріалу теми за запропонованим підручником вчитель може організувати за таким планом: 1. Сім'я і шлюб із точки зору права. 2. Особисті немайнові та майнові права й обов'язки подружжя. 3. Взаємні права та обов'язки дітей.

Одним із варіантів здійснення актуалізації опорних знань і мотивації навчальної діяльності здобувачів освіти при вивченні запропонованої теми слугує виконання інтерактивної вправи «Асоціативний куш». Вчитель, демонструючи відповідні ілюстрації, пропонує здобувачам освіти дібрати якнайбільше слів-асоціацій до слова «сім'я».

Роботу над формуванням уявлення про поняття «сім'я» вчитель розпочинає використання прийому сюжетної розповіді, використовуючи для цього уривок із соціально-психологічного роману Панаса Мирного художнього твору «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (створеного у співавторстві з Іваном Біликом): «Сім'я – це найголовніший й первинний інститут суспільства. Стати її членом на підставі шлюбу, кровного споріднення та всиновлення. Сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства. Ось як показують сім'ю у своєму соціально-психологічному романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» українські письменники: «...Через два тижні повинчали молодих. Зажив Іван Гудзь з своєю молодою дружиною тихо та мирно, люб'язно – спокійним хліборобським життям. Мотря порядкує з свекрухою в хаті. Живуть – як мед п'ють... А тут уже й дітки пустилися. Породила Мотря трьох синів, як соколів. Є бабі на старість утіха й забавка! А хлоп'ята справді вдалися – нівроку: один Максим, другий Василь, а третій Онисько! Раділо серце батькове та материне, на їх дивлячись; раділа й стара Марина, гойдаючи онуків...» [2].

Так, перед нами змальовано образ української родини Гудзів, де батьки – Іван та Мотря – та їхні діти – Максим, Василь, Онисько – пов'язані кровними зв'язками. Членом родини є мати Івана Гудзя – Марина. Спільним є господарство родини: садиба, поле, що у правовому контексті означає, що члени родини пов'язані як особистісними, так і майновими відносинами. Для первісного закріплення вчитель може запропонувати здобувачам освіти скласти схему «Підстави належності до сім'ї».

Формування правового поняття «сім'я» у здобувачів освіти у 9 класі при вивченні запропонованої теми опирається на повторення раніше засвоєних понять таких, як: поняттями «сімейне право» та «сімейне законодавство». З цією метою доцільно буде використати прийом репродуктивної бесіди. При цьому вчитель може це організувати у формі інтерактивної гри «Мозковий штурм», поділивши клас на умовні команди, які відповідають за правилом «першої піднятої руки капітаном команди» на поставлені запитання: Пригадайте, що таке право? Які основні форми права? Які галузі права Вам відомі? Що є основою для виділення окремих галузей? До якого інституту права належить кожен із нас? Які правовідносини виникають у сім'ї? Норми якого права регулюють сімейні правовідносини? Яке зовнішнє вираження в інституті законодавства має сімейне право? Підсумовуючи вчитель зазначає, що «Отже, сім'я – це інститут права, правовідносини у якому

врегулюються сімейним правом, що виражається у сімейному законодавстві». Первісне закріплення вчитель проводить організовуючи гру «Розгадай ребус».

Розкриття вказаної теми вимагає ознайомлення здобувачів освіти із основним джерелом сімейного права – Сімейним кодексом України. У цьому вчителю може допомогти використання прийому опису: «Сімейний кодекс України – однотомне видання українською мовою. Надруковане київським видавництвом «Паливода» у 2023 році. У виданні наведений офіційний текст Сімейного кодексу України з усіма останніми змінами та доповненнями (станом на 01.05.2023). Книга видана у паперовому форматі з м'якою палітуркою, загальною кількістю 108 сторінок». Для первісного закріплення поданого матеріалу доцільно запропонувати виконати таке завдання: «Використовуючи електронну чи паперову версію Сімейного кодексу України, охарактеризуйте зміст цього документа» [4].

Первісне закріплення навчального матеріалу вчитель організовує у формі навчальної гри: «Склади ребус», «Намалюй піктограму». Це може бути організовано у формі флешмобу, коли одна команда навівши свій приклад подає виклик іншій, перемагає команда ребус якої буде найкреативнішим, але і найзрозумілішим для розв'язання.

Наступним ключовим поняттям теми, що вивчається на уроці є правове поняття «шлюб». Одним зі способів формування уявлення про нього може бути використання ілюстрацій та евристичної бесіди, яку організовує у формі інтерактивної гри «Мікрофон» і у ході якої вчитель пропонує здобувачам освіти відповісти на такі запитання: Яку із форм соціальної організації демонструє ілюстрація? З ким пов'язано слово шлюб? Яким чином має бути закріплено союз чоловіка та жінки? Які правовідносини виникають між подружжям і що вони передбачають? Підсумовуючи діяльність здобувачів освіти під час інтерактивної гри «Мікрофон», вчитель зазначає, що «Отже, шлюб – форма соціальної організації сімейних відносин між чоловіком і жінкою, що юридично закріплюється і встановлює для них взаємні подружні права та обов'язки». З метою первісного закріплення засвоєного навчального матеріалу вчитель пропонує здобувачам освіти створити меми, а сформульоване визначення поняття занотувати у робочий зошит.

Важливим елементом процесу навчання правознавства є використання практичних методів, передусім організація роботи із джерелами права. Вчитель, продовжуючи розкривати зміст поняття «шлюб», пропонує опрацювати текст статті 21 Сімейного кодексу України. Після ознайомлення з нормативно-правовим актом здобувачам освіти пропонується проаналізувати правову ситуацію: «22-річний Олександр та 19-річна Юлія вирішили створити сім'ю. Для узаконення свого союзу вони звернулися до державного органу РАЦСу, подали відповідну заяву та у визначений термін офіційно одружилися». До задачі додається запитання: «Яким правовим поняттям називають ці законодавчо оформлені стосунки?». Формою рольової гри можуть стати правові дебати між присяжними засідателями.

З метою підвищення ефективності засвоєння пропонованого навчального матеріалу вчитель пропонує істинні чи хибні правові твердження. Клас поділено на команди, кожна з яких має у ліву колонку дошки під рубрикою «ТАК» запропонувати варіанти істинних тверджень, а у праву – хибних під назвою «НІ»: яка ознака шлюбу розкрита у кожному з них: 1. Подруги Іванна та Вікторія давно проживають разом та ведуть спільне господарство. 2. Микола, перебуваючи у шлюбі з іншою жінкою, запропонував одружитися Ангеліні. 3. Батьки шантажем

примусили Владу вийти заміж за Івана. 4. Олег та Стефанія оформили свій сімейний союз у державному органі РАЦСу. 5. Ярослав, будучи безробітним, примушує дружину повністю матеріально забезпечувати їхню сім'ю та займатися домашнім господарством. 6. Ігор та Марія виконують свої подружні обов'язки».

Підвищити емоційність та наочність викладу дозволить використання на уроці правознавства творів художньої літератури. Так, формуючи уявлення про вільну згоду як одну з умов укладення шлюбу, вчитель застосовує методичний прийом посилання на художній твір, використовуючи уривок з твору Івана Карпенка-Карого «Мартин Боруля», у якому висвітлюється проблема примушування до шлюбу. Розпочинає свою розповідь вчитель з ознайомленням здобувачів освіти з правовими нормами сучасного українського законодавства у сфері сімейних відносин: «Відповідно до статті 24 Сімейного кодексу України, шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Примушування ні жінки, ані чоловіка до шлюбу законом не допускається. Їхнє рішення щодо одруження повинно бути вільним від будь-якого насилля, примусу чи обману з боку батьків та інших родичів, іншої особи, яка вступає у шлюб, друзів або сторонніх осіб. Ось як у трагікомедії Івана Карпенка-Карого «Мартин Боруля» висвітлено цю проблему: **«Марися (одна).** ...Та де ж на всім широкому світі знайдеться дворянин, щоб так мене любив, як любить мій Микола! Краще смерть, ніж заміж за другого!.. Що мені робить?.. Ще батькові упаду в ноги... **Марися.** Не губіть мене, батьку, не топіть мене – я у вас одна! Не віддавайте мене заміж за того жениха, що приїде з міста, – я його не люблю, я за нього не хочу. **Мартин.** Як?! За благородного чоловіка не хочеш? За кого ж тебе тоді віддасть? **Марися.** Віддайте мене за Миколу. **Мартин.** Світ навиворіт. Панночці – мужика забажалося!.. Не смій мені про це й заїкаться! **Марися.** Я люблю Миколу, і він мене любить, ми будемо щасливі... **Мартин.** Чина, дворянство треба любити, а другої любові нема на світі!.. **Марися.** Я собі смерть заподію, коли... **Мартин.** Та я скоріше вб'ю тебе, ніж віддам за мужика; я тебе з дому вижену, я тебе!.. Іди одягнися мені у нове плаття, а цих речей щоб я більше не чув! **Мартин.** Не знає свого щастя; сказано: молоде — дурне... Ох, діти-діти! Якби ви знали, як-то хочеться бачити вас хорошими людьми, щоб ви не черствий хліб їли... Воно ж, дурне, дума, що я їй ворог! Ворог за те, що витягаю з мужичества... Колись подякує. **Марися (одна).** Що мені робить? Щоб не сердить батька, я тим часом покірствую, а чого наговорю женихові, то нехай тільки слуха! Коли ж і після того не одчепиться, то піду вже на одчай: нехай хоч б'ють, хоч ріжуть – однаково!..» [1].

Прагнучи підвищити емоційність сприйняття навчального матеріалу, забезпечити формування креативного мислення, сформуванню комунікативні компетентності, вчитель може використати такий інноваційний засіб навчання правознавства як драматизація та театралізація. З цією метою здобувачам освіти пропонується використовувати сюжет уривку твору уривку скласти та розіграти рольову ситуацію.

Іншим змістовим компонентом теми є формування уявлень та знань у здобувачів освіти про особисті немайнові і майнові права та обов'язки подружжя. Вчитель їх з'ясовує за допомогою стислої характеристики, пропонуючи здобувачам самостійно заповнити тематичну таблицю, занотувавши її до конспекту, використовуючи різні кольори для означення ключових слів у правових поняттях. Охарактеризувати ті обов'язки, які набувають чоловік та жінка утворивши подружню пару, вчитель може із застосуванням прийому міркування: «Як права, так

і обов'язки подружжя є однаковими та спільними для чоловіка і дружини. Які саме обов'язки законодавство встановлює для подружжя? Серед них є особисті немайнові, зокрема обов'язок спільно піклуватися про побудову сімейних стосунків між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби та взаємодопомоги; утверджувати в сім'ї повагу до матері та батька; обов'язок нести відповідальність за свою поведінку у сім'ї перед її членами та утримуватися від дій, спрямованих на примушування до припинення шлюбних відносин. Також законом визначено майнові обов'язки подружжя, а саме: дружина та чоловік повинні матеріально підтримувати одне одного та взаємно зобов'язані брати участь у витратах, пов'язаних з хворобою чи каліцтвом одного з подружжя. Підсумовуючи вчитель зазначає, що «подружжя має взаємні та спільні обов'язки, особисті немайнові та майнові, перелік яких закріплений українським законодавством». На основі наведеного матеріалу вчитель пропонує школярам скласти таблицю «Обов'язки подружжя».

Іншим тематичним блоком, що подає значну кількість правової інформації, є питання взаємних прав та обов'язків дітей. Для ефективного засвоєння навчального матеріалу вчитель організовує «Засідання правового клубу», члени якого працюють у парах. Кожній із пар пропонується опрацювати окрему частину питання та на основі цього матеріалу скласти структурну схему. Можливим є такий розподіл на підпункти: 1 пара – особисті немайнові права батьків; 2 пара – особисті немайнові права дітей; 3 пара – майнові права батьків; 4 пара – майнові права дітей; 5 пара – особисті немайнові обов'язки батьків; 6 пара – особисті немайнові обов'язки дітей; 7 пара – майнові обов'язки батьків; 8 пара – майнові обов'язки дітей.

Найбільш ефективним способом закріплення та повторення вивченого матеріалу на уроці правознавства буде його практичне виконання. З цією метою вчитель ділить клас на «групи експертів» / «юридичних консультантів» та пропонує проаналізувати і прокоментувати, опираючись на статті Сімейного кодексу України (які підібрано заздалегідь або вчителем, або найбільш підготовленими здобувачами освіти) такі правові ситуації:

1. 16-річна Іванна та 19-річний Віталій перед реєстрацією шлюбу уклали шлюбний договір. За наполяганням батьків Іванни у договорі було визначено, що у разі розлучення за ініціативи Віталія їхня донька отримує все рухоме та нерухоме майно свого чоловіка. Через 3 роки Віталій вирішив розлучитися, однак відмовився віддавати дружині повністю усе своє майно, аргументуючи це тим, що така вимога з боку Іванни є незаконною, хоч і була зазначена у шлюбному договорі. *Визначте, як українське законодавство регулює подібну ситуацію?* Відповідно до положення статті 93 Сімейного кодексу України, шлюбний договір не може ставити одного з подружжя у надзвичайно невідповідне матеріальне становище.

2. У подружжя Володимира та Надії є 12-річна дочка Аліна. Батьки Надії вимагають, щоб їхня онука проживала з ними, оскільки Володимир та Надія часто допізна працюють і Аліна не отримує достатньої уваги від батьків. Батьки дівчинки відмовилися. *Визначте, яке право батьків дозволяє їм залишити дочку проживати із ними?* Батьки мають переважне право перед іншими особами на те, щоб малолітня дитина проживала з ними.

Завершення теми уроку правознавства, як і будь-якого іншого, вимагає підведення підсумків. З цією метою вчителю можливо організувати дидактичну гру «Незакінчене речення». Вчитель пропонує здобувачам освіти продовжити наведені

частини речень, що наводять основні положення розглянутої на уроці теми: «1. Сімейне право регулює...; 2. Шлюбом є сімейний союз чоловіка і жінки, зареєстрований...; 3. Шлюбний вік в Україні становить...; 4. Шлюбним договором можуть регулюватися...; 5. Батько і мати мають щодо дитини...; 6. Батьки мають обов'язок виховувати дитину в душі...; 7. Майнові права та інтереси дітей найбільше порушуються під час...».

Домашнє завдання, подане вчителем для самостійного виконання здобувачами освіти, окрім опрацювання тексту відповідного параграфа у підручнику, може передбачати і творчу роботу. Зокрема, вчитель пропонує дев'ятикласникам, користуючись додатковими джерелами інформації, підготувати крилаті вислови про поняття «сім'я». Іншим варіантом творчого завдання може бути складання правової казки, в основі якої будуть перешкоди для укладення шлюбу. Ще одним із варіантів домашнього завдання є організація колективної творчої справи не просто скласти правову казку, а і підготувати сценарій рольової ситуації та продемонструвати її на наступному уроці при перевірці домашнього завдання.

Отже, формування правових понять у здобувачів освіти на уроках правознавства у 9 класі в умовах реалізації концепції Нової української школи вимагає використання різноманітних інноваційних технологій навчання, що дозволяють підвищувати пізнавальний інтерес до правознавчого курсу, сприяють формуванню креативного мислення та комунікативних компетентностей, забезпечують зв'язок теоретичного матеріалу з життєвими ситуаціями, спонукаючи здобувачів освіти дотримуватися правових норм у повсякденному житті.

Література

1. Карпенко-Карий І. Мартин Боруля. УкрЛіб. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1009> (дата звернення: 12.06.2023).
2. Мирний П. Хіба ревуть воли, як ясла повні. УкрЛіб. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=983> (дата звернення: 12.06.2023).
3. Святокум О. Святокум І. Основи правознавства: підруч. для 9 класу загальноосвіт. навч. закладів. Харків: Ранок, 2017. 192 с.
4. Сімейний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. Київ: Паливода А. В., 2023. 108 с.

ІСТОРИЧНА ТА ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТИ У 5-У КЛАСІ: ПІДХОДИ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ПІДРУЧНИКА «ДОСЛІДЖУЄМО ІСТОРІЮ І СУСПІЛЬСТВО», АВТОР. І. ВАСИЛЬКІВ)

Ігор Коляда
Вікторія Шумило

В умовах реалізації концепції Нової української школи перехід до інтеграції навчальних предметів є одним з пріоритетних завдань якісного оновлення середньої освіти.